

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za psihologiju

**SAMOPÓŠTOVANJE, VRŠNJAČKI PRITISAK I KONZUMACIJA ALKOHOLA
KOD SREDNJOŠKOLACA**

Diplomski rad

Mateja Balenović

Mentorica: prof. dr. sc. Lidija Arambašić

Zagreb, 2015.

SADRŽAJ

UVOD.....	1
<i>Kratkoročne i dugoročne posljedice konzumacije alkohola.....</i>	<i>2</i>
<i>Dobne i rodne razlike.....</i>	<i>3</i>
<i>Rizični i zaštitni čimbenici za zloupotrebu alkohola kod adolescenata.....</i>	<i>4</i>
<i>Vršnjački pritisak.....</i>	<i>4</i>
<i>Samopoštovanje.....</i>	<i>6</i>
CILJ I PROBLEMI ISTRAŽIVANJA.....	9
METODOLOGIJA.....	10
<i>Sudionici.....</i>	<i>10</i>
<i>Mjerni instrumenti.....</i>	<i>10</i>
<i>Postupak.....</i>	<i>12</i>
REZULTATI.....	13
RASPRAVA.....	18
ZAKLJUČAK.....	23
LITERATURA.....	24

SAMOPOŠTOVANJE, VRŠNJAČKI PRITISAK I KONZUMACIJA ALKOHOLA KOD SREDNJOŠKOLACA

SELF-ESTEEM, PEER PRESSURE AND ALCOHOL USE IN HIGH-SCHOOL STUDENTS

Mateja Balenović

Sažetak

Zloupotreba alkohola kod mladih osoba sve je veći problem u današnjem društvu. Mladi sve ranije eksperimentiraju s alkoholom i sve više sudjeluju u redovitom opijanju koje nadilazi opseg umjerene konzumacije alkohola. Pokazuje se da je motivacija koja stoji iza takvog rizičnog ponašanja vrlo složena i obuhvaća kvalitetu odnosa u obitelji, vršnjačkih odnosa, odnosa prema školi te individualne karakteristike mladih. Ovom je istraživanju bio cilj ispitati povezanost vršnjačkog pritiska kao socijalnog faktora i razine samopoštovanja kao individualnog faktora sa sklonosti konzumacije alkohola kod srednjoškolaca, a osim toga i ispitati dobne i spolne razlike u sve tri varijable. U istraživanju je sudjelovalo ukupno 479 učenika prvih i četvrtih razreda dviju zagrebačkih gimnazija, od čega je bilo 69% djevojčica i 31% dječaka. Samo se vršnjački pritisak pokazao značajno, ali slabo povezanim s učestalošću konzumacije alkohola. Potvrđena je rodna razlika u samopoštovanju, pri čemu mladići postižu veće rezultate na mjeri samopoštovanja, i dobna razlika u učestalosti konzumacije alkohola, čime se potvrdila hipoteza da stariji učenici više konzumiraju alkohol. Osim toga, deskriptivni podaci pokazali su da kod učenika prvih razreda redovno opijanje nije toliko zastupljeno, no rezultati su više zabrinjavajući kod učenika četvrtih razreda, kojih 40% pije alkohol barem jednom tjedno. U tekstu su raspravljena moguća objašnjenja rezultata i nepotvrđenih hipoteza.

Ključne riječi

Samopoštovanje, vršnjački pritisak, učestalost konzumacije alkohola, srednjoškolci

Abstract

Alcohol abuse is getting a more and more significant problem in our society. The youth begin to experiment with alcohol at an increasingly younger age and they often take part in binge drinking which exceeds the limits of moderate alcohol use. Motives behind such risky behaviour are extremely complex and they include the quality of family relations, peer relations, school behaviour and individual factors. This study aimed to examine the correlations between peer pressure as a social factor, the level of self-esteem as an individual factor and the frequency of alcohol use in high-school students; and also to examine age and gender differences in all of the variables. A total of 479 first and fourth grade students of two high-schools in Zagreb participated in the study, including 69% female and 31% male participants. Only peer pressure showed to have a significant, although weak, correlation with alcohol use. A gender difference in the level of self-esteem was also confirmed, showing that boys have higher results on the measure of self-esteem. The age difference in frequency of alcohol use was also significant and confirmed the hypothesis that older students drink more. Descriptives show that binge drinking is not that common among first-graders, but 40% of the fourth graders binge drink at least once a week. Possible explanations of the results and unconfirmed hypotheses are discussed.

Keywords

Self-esteem, peer pressure, alcohol use, high-school students

UVOD

U gradovima diljem Hrvatske već je dobro poznata, ali i sve češća slika sve mlađih maloljetnika koji vikendom do kasnih večernjih sati obilaze kafiće i noćne klubove te čak otvoreno piju alkoholna pića i puše po ulicama i parkovima. Istraživanja zlorabe štetnih tvari kod adolescenata potvrđuju ono što je svakodnevno vidljivo – dob u kojoj djeca isprobavaju alkohol, ali i druge psihoaktivne tvari sve je manja. Konkretno u Hrvatskoj, preko 80% 15-godišnjaka probalo je alkohol, dok je prosječna dob prvog kontakta 11 godina (Sakoman, Raboteg-Šarić i Kuzman, 2002), a usporedbom podataka iz 1996. i 2001. godine utvrđen je porast konzumacije alkohola kod mladih za 14% (Lacković-Grgin, 2006). Umjereno pijenje alkohola potpuno je društveno prihvaćeno, stoga je alkohol iznimno lako dostupan, no izgleda da se to odražava i na podkulturu mladih čiji su sastavni dijelovi postali alkohol, pušenje i droga, i to ne uvijek u umjerenim količinama (Bognar, 2005). Opravdanost društvene prihvaćenosti konzumacije alkohola potkrepljuje i činjenica da postoje istraživanja koja pokazuju povoljan učinak umjerene konzumacije nekih alkoholnih pića (najčešće crnog vina) na neke aspekte tjelesnog zdravlja. Upravo su ta laka dostupnost i društvena prihvaćenost alkohola preduvjeti za njegovu prekomjernu i štetnu upotrebu, pogotovo u današnje vrijeme kad se djeci nudi sve manje izvannastavnih aktivnosti, a slobodno vrijeme im nije dovoljno strukturirano, pa su često prepuštena sama sebi. U već navedenom istraživanju Sakomana i suradnika (2002) ističu se podaci o tome da se alkohol najčešće konzumira kod kuće te da je vrlo česta konzumacija domaćih alkoholnih pića, pripremljenih kod kuće, što sve govori o razini društvene prihvaćenosti pijenja alkohola te da ono zapravo dolazi iz obiteljskog okruženja. Čak i kad su u pitanju ugostiteljski objekti i prodavaonice, nabaviti alkohol nije nemoguće ni maloljetnicima. Unatoč postojanju zakonske zabrane prodaje alkohola mlađima od 18 godina, u praksi se pokazuje da se ta zabrana jako teško provodi (Zrilić, 2008).

Za razdoblje adolescencije prirodni su procesi eksperimentiranja s novim iskustvima, ali i otpor prema autoritetu, pa i želja za kršenjem pravila. Prema Eriksonovoj razvojnoj teoriji, glavna potreba adolescenta jest stvoriti svoj vlastiti identitet i izbjeći krizu zbunjenosti (Fulgosi, 1981). To razvojno razdoblje obilježavaju velike tjelesne i životne promjene te donošenje odluka koje imaju dalekosežne posljedice u životu pojedinca. Pred adolescentom stoji velik zadatak da pronađe svoje mjesto i ulogu u društvu odgovornih odraslih osoba te odabere vrijednosti i ciljeve čijem će ostvarenju težiti u svom

životu. Isprobavanje alkohola i cigareta pruža mogućnost za ispunjenje nekih od tih potreba, no problem se javlja ako konzumacija postane preučestala, počne predstavljati bijeg od svakodnevice te se razvije u pravu tjelesnu i psihološku ovisnost. Osim toga, korištenje samo jedne vrste psihoaktivne supstance vrlo je rijetka pojava, već se one najčešće kombiniraju jedna s drugima, što predstavlja dodatan rizik od nepoželjnih popratnih pojava i štetnih reakcija na organizam (Lacković-Grgin, 2006). Posljedično, zloupotreba štetnih tvari kao jedno od rizičnih ponašanja povećava vjerojatnost pojave drugih rizičnih ponašanja, poput delinkvencije i rizičnog seksualnog ponašanja. Lacković-Grgin (2006) opisuje pet obrazaca konzumacije alkohola i droga kod adolescenata. Eksperimentalni obrazac odnosi se na već spomenuto traženje novih iskustava u nekoliko navrata; socijalno-rekreacijski obrazac predstavlja društveno pijenje koje još uvijek nije prešlo u naviku; okolinsko-situacijski obrazac znači da osoba koristi alkohol kao sredstvo za otpuštanje napetosti u stresnim situacijama; sljedeći obrazac je kada upotreba postaje dio svakodnevnog života, a taj obrazac dovodi do kompulzivne upotrebe koja u pravilu vodi u ovisnost.

Kratkoročne i dugoročne posljedice konzumacije alkohola

Jedan od motiva za pijenjem alkohola zasigurno su i psihoaktivni učinci koje on ima na osobu koja pije. Alkohol u pravilu djeluje kao depresor središnjeg živčanog sustava (Davison i Neale, 1999). U početku alkohol može djelovati stimulativno i privlačno, jer pridonosi oslobađanju napetosti i podizanju raspoloženja. Veće količine mogu ozbiljno omesti mišljenje, koordinaciju, govor i vid, a na neke osobe može djelovati tako da potiče agresivnost i nasilno ponašanje. Što se tiče učinka na biološkoj osnovi, radi se o tome da se alkohol ne može probaviti, već ulazi u krvotok i biva prerađen u jetri. Mala količina odmah kroz stijenke želuca odlazi u krvotok, no većina se apsorbira u tankom crijevu (Davison i Neale, 1999). Količina koju jetra može preraditi nije velika, stoga sav višak odlazi u krvotok, a konačni učinak ovisi o mnogim faktorima poput veličine i težine tijela, prisutnosti hrane u želucu, vremenskom razdoblju u kojem se popila određena količina alkohola i slično. U krajnjim slučajevima može doći do akutnog trovanja, izljeva agresivnosti i nasilnog ponašanja, prometnih nesreća i slično. Procjenjuje se da je čak polovica svih prometnih nesreća i trećina svih uhićenja u SAD-u povezana s ponašanjem u alkoholiziranom stanju (Davison i Neale, 1999).

Najznačajniji dugoročni učinak zloupotrebe alkohola je pojava ovisnosti, odnosno alkoholizma kao teške bolesti. Jellinek (1952; prema Davison i Neale, 1999) navodi četiri etape nastanka alkoholizma: u predalkoholičarskoj fazi prisutno je društveno pijenje; u prodromalnoj fazi pijenje postaje samostalna aktivnost sa svrhom intoksiciranja; u presudnoj fazi osoba više nema kontrolu nad svojim pijenjem, a posljedice su vidljive na poslu i u obiteljskim odnosima te postoji mogućnost doživljavanja halucinacija i delirija. U zadnjoj, kroničnoj fazi, osoba živi samo da bi pila i u stanju je iskoristiti i bilo kakvu supstancu koja sadrži alkohol ako ne može doći do pića. Biološki gledano može doći do neuhranjenosti jer osoba dobiva kalorije iz pića pa smanjuje uzimanje hrane. Tipični popratni simptomi toga su amnestički sindrom i konfabulacija uslijed teškog deficita vitamina B skupine, a sastavni dijelovi ovisnosti o alkoholu su i simptomi suzdržavanja (najčešće drhtavica i mučnine) te tolerancija na sve veće količine alkohola (Davison i Neale, 1999). Sa socijalnog gledišta, dugotrajna zloupotreba alkohola ozbiljno narušava obiteljske i druge odnose, može dovesti do nesreća na poslu, ali i smanjene produktivnosti i gubitka posla te povećava rizik kršenja zakona i sličnih rizičnih ponašanja. Posljedice su vidljive ne samo kod pojedinca, već i kod čitave obitelji i šire socijalne zajednice (Sakoman, Kuzman i Raboteg-Šarić, 1999).

Dobne i rodne razlike

Istraživanja konzumacije alkohola kod mladih donose i podatke o razlikovanju adolescenata različite dobi te o razlikama između mladića i djevojaka. Već je spomenuto kako navike pijenja alkohola počinju već početkom srednje škole. No, u toj dobi učestalo pijenje nije još toliko zastupljeno, već se povećava s dobi, prema kraju adolescencije (Sakoman i sur., 2002). Rodne razlike su malo manje jasne i jednoznačne. Većina istraživanja daje rezultate o učestalijem pijenju kod mladića (Sakoman i sur., 2002; Zrilić, 2008), no neka istraživanja pokazuju da nema razlika u pijenju između mladića i djevojaka ili pak da te razlike ovise o nekim drugim faktorima. Primjerice, Anić i Brdar (2007) su u svom istraživanju provjeravale rodne razlike u konzumaciji alkohola s obzirom na kategorije obrazaca suočavanja s neuspjehom u školi, pri čemu se pokazalo da u grupi učenika koji primarno koriste strategiju zaboravljanja neuspjeha i u grupi koja slabo koristi bilo kakve strategije alkohol više konzumiraju mladići, dok u grupi koja koristi strategije rješavanja problema i traženje podrške te u grupi koja koristi emocijama usmjereno

suočavanje nije bilo rodne razlike u učestalosti konzumacije alkohola. S obzirom na takve nalaze može se zaključiti da možda postoje i druge varijable o kojima ovise rodne razlike u konzumaciji alkohola.

Rizični i zaštitni faktori za zloupotrebu alkohola kod adolescenata

Pregledavanjem rezultata istraživanja o prediktorima zloupotrebe štetnih tvari, vidljivo je da jako velik dio rizičnih, ali i zaštitnih faktora, dolazi iz karakteristika i kvalitete obiteljskog okruženja i roditeljskog odgoja. Lacković-Grgin (2006) kao glavne zaštitne faktore navodi privrženost roditeljima, posvećenost školi i prosocijalnim aktivnostima te religioznost. Pokazuje se da je autoritativan obiteljski stil najviše povezan s odsutnošću zloupotrebe alkohola, te da mladi koji ne konzumiraju štetne tvari percipiraju da primaju više ljubavi od strane roditelja, za razliku od onih koji konzumiraju (Raboteg-Šarić, Sakoman i Brajša-Žganec, 2002). S druge strane, autoritarni i indiferentni stilovi, odnosno oni koji pružaju nedovoljno ili pak previše kontrole smatraju se najrizičnijima. Također, jedan od glavnih prediktora zloupotrebe alkohola u djece je prekomjerno pijenje roditelja te pozitivni roditeljski stavovi o konzumaciji alkohola. Značajnu ulogu također imaju slabiji školski uspjeh, bježanje s nastave, druženje s vršnjacima koji piju (Zrilić, 2008), nedostatak bliskosti s roditeljima i nedostatak intimnosti u prijateljskim odnosima (Lacković-Grgin, 2006). Neka istraživanja pokazuju da prediktori nisu jednako važni za pripadnike oba roda, primjerice da je kod dječaka važniji utjecaj vršnjaka, a kod djevojčica postojanje depresivnih, anksioznih i drugih psihopatoloških simptoma (Barber, Bolitho i Bertrand, 1998).

Jedan od ciljeva ovog istraživanja bit će ispitati upravo podložnost vršnjačkom pritisku i razinu samopoštovanja kao potencijalne prediktore učestalosti konzumacije alkohola.

Vršnjački pritisak

Jedna od značajnih promjena koja se zbiva u životu adolescenata je postupno smanjivanje vezanosti za roditelje i veliko povećanje važnosti utjecaja vršnjaka. Odnosi s vršnjacima sve više dobivaju na važnosti, a mladi odjednom imaju želju uklopiti se u

društvo i činiti ono što će njihovi vršnjaci odobravati. Vršnjački utjecaj se najčešće shvaća kao širi pojam bilo kakvog, pa i nesvjesnog i nenamjernog učinka koji vršnjaci imaju na ponašanja i stavove pojedinca, a može se promatrati kroz informacijski i normativni utjecaj (Aronson, Wilson i Akert, 2005).

Informacijski utjecaj odnosi se na konformiranje ponašanju jer osoba doživljava vršnjake kao izvor korisnih informacija koje mogu preusmjeriti ponašanje, a normativni utjecaj je onaj koji se ostvaruje kad osoba doživljava postojanje normi, odnosno određenih pravila ponašanja koja je potrebno zadovoljiti da bi bila prihvaćena i dobila odobravanje grupe. U oba slučaja postojanje pozitivnog potkrepljenja uslijed konformiranja još više povećava vjerojatnost vršnjačkog utjecaja. Neki istraživači prethodno opisani mehanizam smatraju samo posrednim vidom vršnjačkog pritiska, dok izravnim vršnjačkim pritiskom smatraju otvoreno nagovaranje i usmjeravanje ka određenom ponašanju te izravno nuđenje pozitivnog potkrepljenja ili pak prijetnje sankcijama uslijed odbijanja konformiranja (Lebedina-Manzoni, Lotar i Ricijaš, 2008b). Isto je tako moguće da kod posrednog vršnjačkog pritiska osoba nije svjesna njegovog djelovanja.

Također, vršnjački pritisak može biti prisutan kod bilo kakve vrste ponašanja, pa i onog društveno prihvatljivog, no ipak se najčešće spominje vezano uz pritisak da se sudjeluje u raznim rizičnim ponašanjima, poput pušenja, konzumacije alkohola i droga, markiranja, delikvencije i slično. Unatoč toj vezanosti uz nepoželjna ponašanja, općenito gledano, vršnjački je pritisak vrlo važan socijalizacijski mehanizam prenošenja grupnih normi te izražavanja lojalnosti i pripadnosti grupi. Takva se vrsta vršnjačkog pritiska u literaturi naziva neutralnim vršnjačkim pritiskom, a onaj vezan uz nepoželjna i rizična ponašanja naziva se antisocijalnim vršnjačkim pritiskom (Sim i Koh, 2003; prema Lebedina-Manzoni i sur., 2008b).

Slično kao i kod same konzumacije alkohola, rizični faktori za podložnost vršnjačkom pritisku predstavljaju popustljivi ili pak prestrogi roditelji, nedostatak roditeljske potpore, nesigurni prijateljski odnosi, a kao individualne karakteristike navode se traženje uzbuđenja, neusvojene društvene norme i nisko samopoštovanje (Lebedina-Manzoni i sur., 2008a). Što se tiče roditeljskog stila, najotporniji na nepovoljan utjecaj vršnjaka su adolescenti autoritativnih roditelja, dok su oni koji doživljavaju ekstremna roditeljska ponašanja uz premalo ili previše nadzora mnogo više usmjereni na vršnjake (Berk, 2008).

Metodološki gledano, potrebno je sa zadržkom gledati na djelovanje vršnjačkog pritiska na promjenu ponašanja. Pojedinaac koji pripada određenoj grupi vršnjaka sam je

odabrao i pristao biti članom te grupe, u velikoj mjeri zbog svojih vlastitih sklonosti i mogućnosti da se u toj grupi ponaša onako kako zapravo želi (Lebedina-Manzoni i sur., 2008b; Sakoman i sur., 1999). Stoga, potrebno je zaključiti kako vršnjački pritisak nije jednosmjernan proces, već su i prije njegovog djelovanja važne osobine pojedinca koji se pridružuje određenoj grupi vršnjaka. Urberg i sur. (2003; prema Lebedina-Manzoni i sur., 2008b) smatraju odabir prijatelja jednako važnim, ako ne i važnijim od samog utjecaja prijatelja na određena ponašanja.

Kao što je već spomenuto, važnost utjecaja vršnjaka intenzivno se povećava u razdoblju adolescencije, svoj vrhunac dostiže u ranoj adolescenciji otprilike oko dobi od 15 godina, a zatim se sve više smanjuje (Tolan i Cohler, 1993; prema Lebedina-Manzoni i sur., 2008b). Rana adolescencija je vrijeme želje za odvajanjem od utjecaja roditelja, no pojedinac još uvijek nije dovoljno zreo za potpunu neovisnost, pa je logično da u to vrijeme utjecaj vršnjaka postaje vrlo značajan, a smanjuje se tek kasnije, postizanjem neovisnosti i formiranjem vlastitog identiteta. Što se tiče razlika između dječaka i djevojčica u podložnosti vršnjačkom pritisku, rezultati istraživanja su poprilično nekonzistentni. Dok neki ne pronalaze razlike, neki nalaze da su dječaci podložniji vršnjačkom pritisku, a djevojčice otpornije (Lebedina-Manzoni, Lotar i Ricijaš, 2008a); te neki da su djevojčice te koje su podložnije vršnjačkom pritisku. Dosta istraživača koristi različite instrumente za mjerenje podložnosti vršnjačkom pritisku pa se možda radi i o neusklađenoj metodi, no u svakom je slučaju u tom području potrebno produbiti istraživanja kako bi se dobili jasniji zaključci.

Samopoštovanje

Samopoštovanje se najčešće definira kao evaluativni aspekt pojma o sebi, odnosno odraz (ne)zadovoljstva slikom o sebi koju pojedinac ima (Aronson i sur., 2005). Može se opisati i kao općeniti stav prihvatanja, odnosno neprihvatanja sebe ili stav prema samome sebi. Iako se u počecima na samopoštovanje gledalo kao na takav, jednodimenzionalni konstrukt, s vremenom su istraživači počeli preispitivati mogućnost da se samopoštovanje sastoji od više komponenti. S jedne strane, kao što i pojam o sebi ima više komponenti (tjelesni, akademski, socijalni, kognitivni i slično) tako se i samopoštovanje može izraziti kao (ne)zadovoljstvo tim različitim komponentama (Lacković-Grgin, 1994). No, praktično

gledano, u istraživanjima se ipak najviše koriste globalne mjere samopoštovanja, poput Rosenbergove skale iz 1965. godine (prema Lacković-Grgin, 1994). Jedan od pokušaja da se samopoštovanje ipak razloži na više dimenzija je model Tafarodija i Swanna (1995), koji navode dimenzije samosviđanja i samokompetentnosti. U tom modelu samosviđanje predstavlja opće zadovoljstvo sobom, a samokompetentnost percepciju vlastitih snaga i slabosti, a rezultat na tim dvjema dimenzijama zajedno daje mjeru samopoštovanja.

Kao što je ranije spomenuto, samopoštovanje je povezano s podložnošću vršnjačkom pritisku, u smislu da su osobe nižeg samopoštovanja spremnije konformirati se normama svoje grupe kako bi dobile potvrdu i bile prihvaćene, što može biti problematično ako se radi o skupini delikvenata ili ako su norme povezane sa zloupotrebom štetnih tvari. Osim toga, profil niskog samopoštovanja povezan je s pojavom tjeskobe, depresije i antisocijalnog ponašanja kasnije u adolescenciji (DuBois i sur, 1999; prema Berk, 2008), a kao jedan od zaštitnih faktora koji predviđa visoko samopoštovanje je i autoritativan roditeljski odgoj. Primjećuje se da su za razvoj samopoštovanja također značajni odnosi s važnim drugim osobama iz okoline. U ranijem djetinjstvu to su primarno odnosi s roditeljima i njihov stil odgoja, a kasnije sve veću važnost i u ovom području imaju odnosi s vršnjacima (Lebedina-Manzoni i sur., 2008a).

Samopoštovanje se također mijenja pod utjecajem raznih drugih promjena u adolescenciji, no istraživanja ne pokazuju dosljedne rezultate vezane uz promjene samopoštovanja s dobi. Najčešće se opaža blagi pad u ranoj adolescenciji, i to u dobi oko 11-e ili 12-e godine, kojeg slijedi postupan rast samopoštovanja ili samo kontinuiran rast kroz cijelu adolescenciju, bez opaženog pada (Lacković-Grgin, 1994). Spominje se jačanje samopoštovanja koje se javlja zbog ponosa zbog pretvaranja u odraslu osobu (Berk, 2008). S druge strane, tjelesno sazrijevanje može biti i argument za pad samopoštovanja zbog povećane svijesti o sebi i brige o tome kako će okolina prihvatiti te promjene budući da su toliko nagle i same po sebi stvaraju određen stres (Vasta, Haith i Miller, 2005). Sebe u nekoj mjeri vidimo i onako kako mislimo da nas vide drugi, a to može stvoriti dodatnu nesigurnost zbog velikih promjena u izgledu. Spomenuta pojava izraženije svijesti o sebi rezultira kritičnijim samovrednovanjem, što posljedično dodatno snižava samopoštovanje pojedinca. Lacković-Grgin (1994) u pregledu istraživanja dobnih razlika u samopoštovanju spominje korištenje različitih mjera samopoštovanja kao moguć problem, ali i različite metode istraživanja. Gotovo u pravilu se u transverzalnim istraživanjima dobiva pad samopoštovanja u ranoj adolescenciji nakon kojeg slijedi rast, a longitudinalna istraživanja uglavnom pokazuju isključivo kontinuiran, blagi rast kroz čitavu adolescenciju.

Također je sustavno primijećeno da su djevojčice zastupljenije među onima kojima samopoštovanje opada, ali i da osobe ženskog roda sviju životnih dobi pokazuju niže samopoštovanje od muških osoba. Neka istraživanja pokazuju da je sam konstrukt samopoštovanja zasićen različitim faktorima kod mladića i djevojaka, pri čemu kod mladića prevladava percepcija kognitivne kompetentnosti, a kod djevojaka percepcija tjelesnog izgleda, uz veliku važnost percepcije socijalne kompetentnosti i kod mladića i kod djevojaka (Bezinović i Lacković-Grgin, 1990; prema Lacković-Grgin, 1994). Očito na razvoj samopoštovanja utječu i socijalizacijski faktori, i to primarno učenje rodni uloga.

CILJ I PROBLEMI ISTRAŽIVANJA

Cilj ovog istraživanja bio je istražiti povezanost dviju varijabli – razine samopoštovanja i podložnosti vršnjačkom pritisku – s učestalošću i količinom konzumiranog alkohola kod srednjoškolaca te ispitati postojanje dobnih i rodni razlika kod srednjoškolaca u te četiri varijable.

Na temelju prethodnih istraživanja i dosadašnjih saznanja u ovom području formulirani su sljedeći problemi i hipoteze:

1. Ispitati postojanje povezanosti između razine samopoštovanja, podložnosti vršnjačkom pritisku i konzumacije alkohola, zasebno u četiri grupe srednjoškolaca s obzirom na dob i rod.

Hipoteza:

Pretpostavlja se da je samopoštovanje negativno, a podložnost vršnjačkom pritisku pozitivno povezana s učestalošću konzumacije alkohola i količinom konzumiranog alkohola.

2. Utvrditi postojanje dobnih i rodni razlika u razini samopoštovanja, podložnosti vršnjačkom pritisku te učestalosti i količini konzumiranog alkohola.

Hipoteze:

Očekuje se da će učenici prvog razreda imati nižu razinu samopoštovanja od učenika četvrtog razreda, da će učenici prvog razreda pokazati višu razinu podložnosti vršnjačkom pritisku od učenika četvrtog razreda te da učenici prvog razreda rjeđe konzumiraju alkohol i u manjim količinama od učenika četvrtog razreda.

Po pitanju rodni razlika, pretpostavlja se da će mladići imati veću razinu samopoštovanja od djevojaka. Sukladno rezultatima Lebedine-Manzoni i suradnika (2008a), očekuje se da će mladići biti podložniji vršnjačkom pritisku. Također se pretpostavlja da će mladići češće i u većim količinama konzumirati alkohol, kao što pokazuju neka istraživanja također provedena na hrvatskom uzorku (Sakoman i sur. 2002; Zrilić, 2008).

METODOLOGIJA

Sudionici

U ovom istraživanju ispitan je prigodni uzorak učenika dviju srednjih škola u Zagrebu (IX i XVI gimnazije). Sudjelovalo je ukupno 479 učenika, od čega je bilo 250 učenika prvih i 229 učenika četvrtih razreda. Zastupljenost djevojaka u istraživanju je 69,1% (n=331), a mladića 30,9% (n=148). Uzimajući u obzir i dobne grupe, u istraživanju je sudjelovalo 78 mladića prvog razreda i 70 mladića četvrtog razreda te 172 djevojke prvog razreda i 159 djevojaka četvrtog razreda

Mjerni instrumenti

Korištena su dva upitnika: Upitnik vršnjačkog pritiska, Skala samoprihvatanja i samokompetentnosti te informacija o razredu koji učenik pohađa i dvije čestice za mjeru učestalosti i količine konzumiranog alkohola. Za potrebe ovog istraživanja formirane su ženska i muška verzija oba upitnika zajedno s dodatnim česticama.

Upitnik vršnjačkog pritiska

Upitnik kojim je mjerena razina podložnosti vršnjačkom pritisku konstruirali su studenti Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta, i adaptirali Lebedina-Manzoni, Lotar i Ricijaš (2008a) te je već korišten u nekoliko istraživanja u Hrvatskoj na uzorcima studenata i srednjoškolaca. Sastoji se od 25 čestica, koje se procjenjuju na 5 stupnjeva, pri čemu 0 znači nikad, a 4 uvijek. Veći rezultat ukazuje na veću samoprocjenu podložnosti vršnjačkom pritisku. Primjer jedne od čestica glasi „Važno mi je biti sličan/na društvu u kojem se krećem da bih se dobro osjećao/la.“

Koeficijent unutarne konzistencije Cronbachov alpha dobiven u istraživanju Lebedine-Manzoni, Lotar i Ricijaša (2008a) iznosi 0.89.

Skala samosviđanja i samokompetentnosti

Kao mjera samopoštovanja korištena je Skala samosviđanja i samokompetentnosti (Self-liking and Self-competence Scale – SLCS; Tafarodi i Swann, 1995; prema Družić-Ljubotina, 2009). Skala se sastoji od dvije dimenzije, čiji zajednički rezultat daje informaciju o globalnom samopoštovanju. Prema Tafarodiju i Swannu (1995), globalno se samopoštovanje sastoji od dva odvojena faktora, nazvanih samosviđanje i samokompetentnost. Samosviđanje se odnosi na emocionalno prihvaćanje, odnosno neprihvatanje sebe, a samokompetentnost na percepciju i procjenu osobnih snaga i slabosti.

Od ukupno dvadeset čestica, njih deset se odnosi na dimenziju samosviđanja i ostalih deset na dimenziju samokompetentnosti. Na svakoj je dimenziji po pet tvrdnji pozitivnog smjera i pet negativnog smjera, koje se pri računanju ukupnog rezultata obrnuto kodiraju. Čestice se procjenjuju na skali Likertovog tipa od 5 stupnjeva, gdje 0 znači potpuno netočno, a 4 potpuno točno. Primjer tvrdnje koja se odnosi na samosviđanje jest „Zadovoljan/na sam sam/a sa sobom“, a na samokompetentnost „Zbog svojih sposobnosti mogao/mogla bih puno učiniti.“ Skala je kod nas prevedena i sve se više koristi u istraživanjima kao mjera globalnog samopoštovanja. U istu je svrhu ovaj instrument odabran i za ovo istraživanje, jer se pokazalo da najčešće korišten mjerni instrument za mjerenje samopoštovanja, dok Rosenbergova ljestvica samopoštovanja, ne pokazuje zadovoljavajuću pouzdanost na uzorcima osoba mlađih od 18 godina (Lacković-Grgin, 1994). U istraživanju Tafarodija i Swanna (1995) skala je pokazala pouzdanost tipa unutarnje konzistencije izražene Cronbachovim alpha koeficijentom 0,92 za dimenziju samosviđanja i 0,89 za dimenziju samokompetentnosti, a na hrvatskom uzorku dobivena je pouzdanost 0,77 za dimenziju samosviđanja i 0,80 za dimenziju samokompetentnosti (Družić-Ljubotina, 2009).

Konzumacija alkohola

U svrhu mjerenja sklonosti konzumacije alkohola kod srednjoškolaca korištene su dvije čestice, koje glase: „Koliko često konzumiraš alkohol?“ (ponuđeni odgovori 1 – Nikada; 2 – Nekoliko puta godišnje; 3 – Jednom mjesečno; 4 – Jednom tjedno; 5 – Svaki dan) i „Koliko pića u prosjeku popiješ u tipičnoj prilici kad konzumiraš alkohol?“

(ponuđeni odgovori 1 – Ne konzumiram alkohol; 2 – Jedno; 3 – Dva do tri; 4 – Tri do pet; 5 – Više od pet).

Postupak

Podaci su prikupljeni u rujnu i listopadu 2014. godine, u prvim i četvrtim razredima dvije zagrebačke gimnazije. Nakon dobivanja suglasnosti ravnatelja za provođenje istraživanja, uz pomoć profesorica psihologije dogovoreni su termini ispitivanja, najčešće tijekom sata razredne zajednice. Učenici su ispitani grupno, na cijelim razrednim odjeljenjima, i to uz prisutnost nastavnika.

Učenicima je najprije nastavnik najavio ispitivanje i predstavio ispitivača (autoricu istraživanja), nakon čega je ispitivač učenicima ukratko opisao da se radi o istraživanju za potrebu izrade diplomske radnje iz psihologije, da je istraživanje dobrovoljno i anonimno te da je važno da na sva pitanja odgovaraju iskreno, bez razgovora s kolegama. Učenici su također upozoreni da daju odgovor na sve čestice, bez preskakanja. Nakon što su im podijeljeni upitnici, ispitivač je pročitao upute za svaki upitnik i potaknuo učenike da pitaju ukoliko im nešto ne bude jasno u tijeku ispunjavanja upitnika. Ispitivanje je trajalo 10-15 minuta.

REZULTATI

U Tablici 1 prikazani su općeniti deskriptivni podaci za četiri ispitivane varijable i za grupe sudionika s obzirom na dob i rod. Prije same obrade podataka također je provjeren normalitet distribucija navedenih varijabli Kolmogorov-Smirnovljevim testom kako bi se odabrali prikladni statistički postupci za provjeru postavljenih hipoteza. Rezultati su pokazali da se distribucije svih varijabli statistički značajno razlikuju od normalne. Međutim, analizom izduženosti i simetričnosti utvrđeno je da su distribucije mjera samopoštovanja i podložnosti vršnjačkom pritisku u prihvatljivim okvirima kako bi se ipak proveli parametrijski statistički postupci. Distribucije dviju čestica za mjeru sklonosti konzumacije alkohola previše odstupaju od normalne, a uz to rezultati nisu izraženi na prihvatljivoj mjernoj ljestvici koja je uvjet za provođenje parametrijskih postupaka te su stoga za sve analize s ovim varijablama provedeni neparametrijski statistički postupci.

Tablica 1.
Deskriptivni podaci za ispitivane varijable kod učenika srednjih škola (N=479)

Deskriptivni podaci za ispitivanje varijable kod učenika srednjih škola (N=479)						
	M	SD	Minimum	Maksimum	N	
Samopoštovanje	54.57	14.89	5	80	479	
Podložnost vršnjačkom pritisku	23.31	11.08	0	60	479	
Učestalost konzumacije alkohola	2.43	1.10	1	5	479	
Količina konzumiranog alkohola	2.93	1.42	1	5	479	
	Mladići prvog razreda			Djevojke prvog razreda		
	M	SD	N	M	SD	N
Samopoštovanje	61.80	11.81	78	52.50	14.99	172
Podložnost vršnjačkom pritisku	24.12	12.05	78	21.64	10.69	172
Učestalost konzumacije alkohola	1.94	0.94	78	1.81	0.75	172
Količina konzumiranog alkohola	2.31	1.37	78	2.21	1.17	172
	Mladići četvrtog razreda			Djevojke četvrtog razreda		
	M	SD	N	M	SD	N
Samopoštovanje	56.96	15.08	70	52.19	14.90	159
Podložnost vršnjačkom pritisku	24.81	12.48	70	24.06	10.19	159
Učestalost konzumacije alkohola	3.26	1.10	70	2.98	0.97	159
Količina konzumiranog alkohola	3.78	1.24	70	3.64	1.20	159

U tablicama 2 i 3 prikazane su frekvencije odgovora koje su učenici davali na pitanja koliko često konzumiraju alkohol i koliko alkoholnih pića popiju u tipičnoj prilici kad konzumiraju alkohol. U vezi prve čestice, može se vidjeti potpuno različit obrazac odgovora koje su dali učenici prvog razreda u usporedbi s učenicima četvrtog razreda. Dok 38% učenika prvog razreda izjavljuje da nikad nije probalo alkohol, isto vrijedi samo za

7.9% učenika četvrtog razreda. Većina učenika prvog razreda koja konzumira alkohol, čini to samo nekoliko puta godišnje, dok većina učenika četvrtog razreda pije čak svaki tjedan. Osim toga, zabrinjavajućih 3.5% učenika četvrtog razreda izjavljuje da pije alkohol svakodnevno.

Slično je i s količinom konzumiranog alkohola, u smislu da se primjećuje suprotan trend kod srednjoškolaca s obzirom na njihovu dob. Dok najveći broj učenika prvog razreda niti ne konzumira alkohol, većina onih koji to ipak čine popiju samo jedno ili dva do tri pića u tipičnoj prilici kad konzumiraju alkohol. Pritom samo 6.9% učenika četvrtog razreda popije samo jedno piće, dok ih većina (32.3%) popije više od 5 alkoholnih pića u tipičnoj prilici kad konzumira alkohol. Za usporedbu, samo 6.4% učenika prvog razreda navodi da popije više od 5 pića.

Tablica 2.

Učestalost konzumacije alkohola kod učenika u prvom (N=250) i četvrtom (N=229) razredu srednje škole

	Prvi razred		Četvrti razred	
	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
Nikad	95	38.0	18	7.9
Nekoliko puta godišnje	107	42.8	49	21.4
Jednom mjesečno	40	16.0	70	30.6
Jednom tjedno	7	2.8	84	36.7
Svaki dan	1	0.4	8	3.5

Tablica 3.

Broj konzumiranih pića u uobičajenoj prilici pijenja alkohola kod učenika u prvom (N=250) i četvrtom (N=229) razredu srednje škole

	Prvi razred		Četvrti razred	
	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
Ne konzumiram alkohol	95	38.0	18	7.9
Jedno	55	22.0	16	6.9
Dva do tri	60	24.0	59	25.8
Tri do pet	24	9.6	62	27.1
Više od pet	16	6.4	74	32.3

Jedan od problema ovog istraživanja bio je ispitati postojanje povezanosti između mjera samopoštovanja i podložnosti vršnjačkom pritisku s mjerama konzumacije alkohola

kod srednjoškolskih učenika i učenica. U tu su svrhu izračunati Pearsonovi (za povezanost samopoštovanja i podložnosti vršnjačkom pritisku) i Spearmanovi (za ostale varijable) koeficijenti korelacije, prikazani u tablicama 4 i 5. U svakoj od tablica iznad dijagonale nalaze se koeficijenti korelacija koji se odnose na mladiće, a ispod dijagonale oni koji se odnose na djevojke.

Tablica 4.
Matrica interkorelacija ispitivanih varijabli za mladiće (N=78) i djevojke (N=172) prvog razreda srednje škole

	1.	2.	3.	4.
1. Samopoštovanje	-	-.446**	-.074	-.123
2. Podložnost vršnjačkom pritisku	-.271**	-	.404**	.390**
3. Učestalost konzumacije alkohola	-.092	.187*	-	.907**
4. Količina konzumiranog alkohola	-.096	.203**	.863**	-

Tablica 5.
Matrica interkorelacija ispitivanih varijabli za mladiće (N=70) i djevojke (N=159) četvrtog razreda srednje škole

	1.	2.	3.	4.
1. Samopoštovanje	-	-.204	.200	.053
2. Podložnost vršnjačkom pritisku	-.378**	-	.294*	.197
3. Učestalost konzumacije alkohola	.018	.067	-	.356**
4. Količina konzumiranog alkohola	.018	-.086	.436**	-

* $p < 0.05$; ** $p < 0.01$

Kao što je vidljivo iz rezultata, korelacije samopoštovanja i obje mjere konzumacije alkohola nisu značajne niti u jednoj grupi sudionika ($p > 0.05$). Među učenicima prvog razreda, za mladiće je dobivena umjerena pozitivna povezanost mjere podložnosti vršnjačkom pritisku i učestalosti konzumacije alkohola ($r_s = .404$; $p < 0.01$) te količine konzumiranog alkohola ($r_s = .390$; $p < 0.01$). Za djevojke prvog razreda također su značajne i pozitivnog smjera, ali po iznosu slabe, korelacije podložnosti vršnjačkom pritisku i učestalosti konzumacije alkohola ($r_s = .187$; $p < 0.05$) te količine konzumiranog alkohola ($r_s = .203$; $p < 0.01$). U grupama učenika i učenica četvrtog razreda, povezanost podložnosti vršnjačkom pritisku pokazala se značajnom samo za mjeru učestalosti konzumacije alkohola, i to samo u grupi mladića ($r_s = .294$; $p < 0.05$). Nije značajna povezanost

podložnosti vršnjačkom pritisku i količine konzumiranog alkohola kod mladića četvrtog razreda, a kod djevojaka niti za mjeru učestalosti konzumacije alkohola ($p>0.05$).

U matricama interkorelacija također su vidljive značajne negativne korelacije mjera samopoštovanja i podložnosti vršnjačkom pritisku u grupama mladića ($r=-.446$; $p<0.01$) i djevojaka ($r=-.271$; $p<0.01$) prvog razreda te u grupi djevojaka četvrtog razreda ($r=-.378$; $p<0.01$). Osim toga su prikazane i korelacije učestalosti i količine konzumiranog alkohola, koje su značajne i pozitivnog smjera u svim grupama te su po iznosu jake u grupama mladića ($r_s=.907$; $p<0.01$) i djevojaka ($r_s=.863$; $p<0.01$) prvog razreda, a umjerene u grupama mladića ($r_s=.356$; $p<0.01$) i djevojaka ($r_s=.436$; $p<0.01$) četvrtog razreda.

Razlike između sudionika s obzirom na spol i s obzirom na razred u dvije od tri zavisne varijable (razina samopoštovanja i podložnost vršnjačkom pritisku) provjerene su pomoću složene analize varijance. Rezultati analize nalaze se u *Tablici 6*.

U varijabli razine samopoštovanja utvrđena je statistički značajna rodna razlika ($F_{(1,477)}=24.103$; $p<.001$); mladići su u ovoj varijabli postigli značajno viši rezultat i izrazili višu razinu samopoštovanja u usporedbi s djevojkama. Razlika između sudionika s obzirom na razred nije potvrđena ($F_{(1,477)}=3.223$; $p=.073$), što znači da su sudionici u oba razreda izrazili podjednaku razinu samopoštovanja. Interakcija glavnih efekata također se nije potvrdila značajnom ($F_{(1,477)}=2.497$; $p=.115$). Dakle, razlika između učenika i učenica u razini samopoštovanja nije ovisila o tome u kojem su razredu.

Tablica 6.

Rezultati složene analize varijance za provjeru razlika u razini samopoštovanja i podložnosti vršnjačkom pritisku s obzirom na rod i razred srednjoškolaca prvog i četvrtog razreda ($N=479$)

<i>Izvor varijabiliteta</i>	<i>Suma kvadrata</i>	<i>df</i>	<i>Prosječni kvadrat</i>	<i>F</i>	<i>p</i>	η_p^2
Samopoštovanje						
Rod	5073.035	1	5073.035	24.103	<.001	.048
Razred	678.272	1	678.272	3.223	.073	.007
Rod x Razred	525.485	1	525.485	2.497	.115	.005
Podložnost vršnjačkom pritisku						
Rod	267.898	1	267.898	2.197	.139	.005
Razred	248.322	1	248.322	2.036	.154	.004
Rod x Razred	76.815	1	76.815	0.630	.428	.001

Na Upitniku vršnjačkog pritiska nijedan od glavnih efekata, kao niti njihova interakcija, nisu se pokazali značajnima. Drugim riječima, mladići i djevojke izrazili su

podjednaku razinu podložnosti vršnjačkom pritisku ($F_{(1,477)}=2.197$; $p=.139$), a nije bilo niti značajne razlike u toj varijabli s obzirom na razred učenika ($F_{(1,477)}=2.036$; $p=.154$). Također, razina podložnosti vršnjačkom pritisku nije se razlikovala između mladića i djevojaka ovisno o tome u kojem su razredu ($F_{(1,477)}=0.630$; $p=.428$).

Dobne i rodne razlike u učestalosti konzumacije alkohola i količini konzumiranih pića provjerene su χ^2 testom. Razlike između mladića i djevojaka nisu se pokazale značajnima niti u jednoj čestici, a dobne razlike su značajne i za učestalost konzumacije alkohola ($\chi^2_{(4, N=479)} = 152.185$; $p < .001$) i količinu konzumiranog alkohola ($\chi^2_{(4, N=479)} = 128.830$; $p < .001$). Pokazalo se da značajno više učenika četvrtog razreda konzumira alkohol jednom tjedno ili češće i u većim količinama od učenika prvog razreda.

RASPRAVA

Cilj ovog istraživanja bio je ispitati postojanje povezanosti samopoštovanja i podložnosti vršnjačkom pritisku s dvije mjere konzumacije alkohola kod srednjoškolaca – učestalosti i količinom konzumiranog alkohola. Također su ispitane dobne i rodne razlike u sve četiri varijable. Samo su neke od hipoteza potvrđene, i to one o povezanosti između podložnosti vršnjačkom pritisku i mjera konzumacije alkohola (u slučaju učenika i učenica prvog razreda) te rodna razlika u razini samopoštovanja i dobna razlika u učestalosti i količini konzumiranog alkohola kod srednjoškolaca. U raspravi će dalje biti prikazan detaljniji osvrt na rezultate provedenog istraživanja te moguća metodološka ograničenja, praktične implikacije i prijedlozi za daljnja istraživanja navedenih problema.

Ispitivanjem povezanosti razine samopoštovanja i podložnosti vršnjačkom pritisku izraženih kod srednjoškolaca s učestalosti i količinom njihove konzumacije alkohola samo se djelomično potvrdila prethodno postavljena hipoteza. Nije se potvrdilo očekivanje o postojanju negativne povezanosti između razine samopoštovanja i mjera konzumacije alkohola kod srednjoškolaca i to ni kod mladića, ni kod djevojaka u obje dobne skupine. Iako je na temelju prethodnih saznanja o zloupotrebi alkohola i štetnih tvari općenito bilo pretpostavljeno da će učenici nižeg samopoštovanja u većoj mjeri konzumirati alkohol, prema ovom istraživanju na temelju rezultata na mjeri samopoštovanja ne može se predvidjeti učestalost konzumacije alkohola kod srednjoškolaca. Neka su istraživanja na uzorcima adolescenata u SAD-u također pokušala naći povezanost između niskog samopoštovanja i učestale konzumacije štetnih tvari (Barber i sur., 1998), no uglavnom isto tako bez uspjeha. Budući da je nisko samopoštovanje povezano s većom podložnosti vršnjačkom pritisku, a s druge strane može biti posljedica nepovoljnih karakteristika obiteljske situacije i lošeg odnosa s roditeljima koji također rezultiraju bijegom u zlouporabu štetnih tvari, moguće je da je posrijedi složeniji odnos koji je potrebno ispitati nekim drugim metodama. Samopoštovanje je u istraživanjima poznato kao varijabla koja, osim izravnog, u mnogim područjima ima i neizravni (moderatorski ili medijacijski) utjecaj na druge varijable (Tadić, 2005), stoga je i to mogućnost koja bi se mogla ispitati nekim opsežnijim istraživanjem uz pretpostavku odgovarajućeg teorijskog modela moderacije ili medijacije.

Što se tiče drugog dijela hipoteze o povezanosti varijabli, pokazalo se da postoji značajna pozitivna povezanost između podložnosti vršnjačkom pritisku kod učenika prvog razreda i obje mjere sklonosti konzumacije alkohola; no, kod mladića su te povezanosti

umjerene, a kod djevojaka slabe. Jedan od neočekivanih rezultata u ovom istraživanju jest da se iste korelacije nisu pokazale značajnima u grupama učenika četvrtih razreda, osim jedne značajne, ali slabe povezanosti podložnosti vršnjačkom pritisku i učestalosti konzumacije alkohola samo kod mladića četvrtog razreda. Drugim riječima, na temelju ovog istraživanja može se zaključiti da vršnjački pritisak ima značajniju ulogu u objašnjavanju sklonosti konzumaciji alkohola kod mlađih srednjoškolaca, nego kod starijih. Rezultati prethodnih istraživanja (Barber i sur., 1998) općenito govore da učenici koji su podložniji vršnjačkom pritisku, odnosno spremniji su prilagoditi svoje stavove i ponašanja očekivanjima vršnjaka u svojoj okolini, učestalije konzumiraju alkohol. Ova povezanost ukazuje na jednu od važnijih komponenti rizičnog ponašanja adolescenata općenito, pa time i zloupotrebe alkohola i drugih opojnih sredstava, a to je da se mladi često uključuju u takva ponašanja radi osjećaja pripadnosti grupi i prihvatanja od strane vršnjaka te stjecanja statusa u grupi i slično. Doduše, snaga te povezanosti je slaba i samo slučaju mlađih muških sudionika umjerena, a u četvrtom razredu gotovo i ne postoji, tako da pri predviđanju i objašnjavanju zloupotrebe alkohola svakako treba uzeti u obzir i druge faktore, poput roditeljskog ponašanja, odnosa u obitelji, roditeljskog konzumiranja alkohola i stava prema pijenju, slabijeg školskog uspjeha i slično.

Kako bi se odgovorilo na drugi problem u ovom istraživanju, analizom varijance je ispitano postojanje dobnih i rodnih razlika u sve tri varijable – razini samopoštovanja, podložnosti vršnjačkom pritisku i učestalosti konzumacije alkohola. Što se tiče hipoteza vezanih uz razinu samopoštovanja, potvrđena je samo rodna razlika kod srednjoškolaca, odnosno pokazalo se da mladići u prosjeku imaju višu razinu samopoštovanja od djevojaka. To je nalaz koji se gotovo uvijek potvrđuje u istraživanjima, a veže se uz veću nesigurnost djevojaka vezanu uz izgled (Lacković-Grgin, 1994). Postojanje dobne razlike nije potvrđeno, iako je iz literature koja govori o razvojnim promjenama u samopoštovanju vidljivo da neka istraživanja (pogotovo transverzalna, poput ovog) bilježe pad samopoštovanja u ranoj adolescenciji, te njegov ponovni rast prema kraju adolescencije. Najvjerojatnije objašnjenje je da su možda učenici prvog razreda već ušli u fazu ponovnog rasta samopoštovanja budući da se pad uglavnom registrira oko 12-e godine života.

Što se tiče podložnosti vršnjačkom pritisku, pokazalo se da nema razlike između učenika prvih i četvrtih razreda u njihovom rezultatu na Upitniku vršnjačkog pritiska. Općenito gledajući, nalazi istraživanja najčešće pokazuju da su mlađi adolescenti podložniji vršnjačkom pritisku jer im je u tom razdoblju života jako važno što vršnjaci misle o njima i kako ih doživljavaju (Berk, 2008). Moguće je da ovim istraživanjem nismo

moгли potvrditi takav zaključak jer možda učenici četvrtog razreda još uvijek pripadaju toj kategoriji adolescenata po pitanju odnosa s vršnjacima te bi se dobne razlike vjerojatno pokazale da se usporede rezultati srednjoškolaca i studenata, kao što je bio slučaj u istraživanju Lebedine-Manzoni i suradnika (2008a), gdje su nađene razlike u podložnosti vršnjačkom pritisku između srednjoškolaca i studenata. U kasnijem istraživanju koje je ispitalo dobne razlike između prvih, drugih i trećih razreda srednje škole također nije dobivena dobna razlika (Lebedina-Manzoni i sur., 2008b), tako da se navedeno objašnjenje čini uvjerljivim.

Isto je istraživanje (Lebedina-Manzoni i sur., 2008b) pokazalo da Upitnik vršnjačkog pritiska razlikuje pojedince po rodu, odnosno da mladići u većoj mjeri izražavaju podložnost vršnjačkom pritisku, no u ovom istraživanju to nije potvrđeno. Prijašnjim istraživanjima vršnjačkog pritiska u drugim zemljama, na različitim uzorcima i uz korištenje različitih mjernih instrumenata dobiveni su nedosljedni rezultati po pitanju rodni razlika u podložnosti vršnjačkom pritisku. Ta nekonzistentnost možda proizlazi iz neujednačenosti metodologije u različitim istraživanjima što može biti razlog zbog kojeg nije dobivena univerzalna razlika primjenjiva na opću populaciju čak i ako ona postoji. No, neobično je da u ovom istraživanju ta razlika nije potvrđena budući da je korišten isti upitnik. Moguće je objašnjenje da razlog leži u tome što je u istraživanju Lebedine-Manzoni i suradnika (2008a) ispitan mnogo veći i reprezentativniji uzorak srednjoškolaca iz čitave Hrvatske i raznih srednjih škola tako da pri komentiranju rezultata treba uzeti u obzir i metodološko ograničenje ovog istraživanja kojim je ispitan otprilike šest puta manji uzorak koji je obuhvatio samo učenike dviju gimnazija u Zagrebu.

Jedna od potvrđenih hipoteza u ovom istraživanju također je ona o dobnoj razlici u učestalosti konzumacija alkohola, pri čemu je potvrđeno da stariji učenici više i češće konzumiraju alkohol od mlađih učenika. Činjenica je da danas adolescenti vrlo rano dolaze u kontakt s alkoholom. Prema istraživanju Sakomana i suradnika (2002) 81.8% učenika prvih razreda srednje škole barem je jednom probalo alkoholno piće. Taj postotak je nešto niži u ovom istraživanju, budući da 38% učenika prvih razreda izjavljuje da nikad nije probalo alkohol. No, kad se radi o čestom opijanju, ono se javlja tek znatno kasnije. U prvom razredu tek 2.8% učenika izjavljuje da pije jednom tjedno, dok je u četvrtom razredu takvih učenika 36.7%.

Hipoteza o postojanju rodni razlika u učestalosti konzumacije alkohola nije potvrđena ovim istraživanjem, iako većina nalaza prethodnih istraživanja upućuje na to da u adolescenciji dječaci više konzumiraju alkohol (Sakoman i sur., 2002; Zrilić, 2008). No,

niti takvi rezultati nisu uvijek jednoznačni te također postoje istraživanja u kojima nisu dobivene rodne razlike. U ovom je istraživanju moguće objašnjenje da je razlika u veličini i reprezentativnosti uzorka ponovno utjecala na nemogućnost potvrđivanja hipoteze. No, postoje i naznake da bi razlike u konzumaciji alkohola s obzirom na rod mogle ovisiti i o nekim drugim faktorima, kao što je slučaj u već spomenutom istraživanju Anić i Brdar (2007), što izlazi iz okvira ciljeva ovog istraživanja.

Budući da neke hipoteze u ovom istraživanju nisu potvrđene, potrebno je uzeti u obzir nekoliko nedostataka, odnosno metodoloških ograničenja koja su bila prisutna s obzirom na osmišljenost i provedbu istraživanja. Kao što je već spomenuto, uzorak na kojem je provedeno istraživanje nije reprezentativan za populaciju srednjoškolaca. Ispitani su samo učenici prvih i četvrtih razreda, i to samo iz dvije gimnazije u Zagrebu. Tim uzorkom nisu zastupljeni učenici strukovnih škola niti učenici iz manjih i ruralnih sredina. Uz vrstu škole i mjesto stanovanja vezani su i drugi faktori, poput socioekonomskog statusa i zanimanja roditelja, tako da se bez daljnje provjere rezultati ovog istraživanja ne mogu generalizirati na srednjoškolsku populaciju.

Potrebno je spomenuti i da sam korelacijski dio ovog istraživanja ne daje mogućnost zaključivanja o uzročno-posljedičnim odnosima između varijabli. Ovi rezultati stoga mogu samo uputiti na postojanje povezanosti određenih varijabli s učestalošću konzumacije alkohola, no dublju prirodu tog odnosa moguće je provjeriti samo daljnjim istraživanjima, primjerice kvaziekperimentalnim nacrtima. Osim toga, iz opisa dosadašnjih saznanja o zloupotrebi alkohola kod adolescenata vidljivo je da na to ponašanje ima utjecaj velik broj faktora, te da oni ipak u nešto većoj mjeri dolaze iz područja obitelji i roditeljskog odgoja. Ovim su istraživanjem ispitane samo dvije varijable koje čine samo mali dio mogućeg objašnjenja sklonosti konzumaciji alkohola te je stoga i mogućnost novih zaključaka ograničena. Daljnja i opsežnija istraživanja svakako bi trebala obuhvatiti veći broj varijabli, pogotovo iz domene roditeljskog ponašanja i odnosa u obitelji, što bi, korištenjem primjerice regresijske analize, omogućilo i predviđanje zloupotrebe alkohola kao nepoželjnog ponašanja kod adolescenata.

Jedan opći nedostatak odnosi se na korištenje samoprocjena za mjere samopoštovanja i podložnosti vršnjačkom pritisku te samoiskaza za mjeru učestalosti konzumacije alkohola. Smatra se da je samoprocjena osobe djelomično pod utjecajem njegove slike o sebi, što može utjecati na dobivene rezultate. U području vršnjačkog pritiska postavlja se pitanje koliko je pojedinac svjestan da se ponaša na određen način zbog pritiska vršnjaka te želi li to priznati sam sebi, a pogotovo drugima (Lebedina-

Manzoni i sur., 2008b). Davanje informacija vezanih uz konzumaciju alkohola ne bi trebao biti problem jer je sudionicima omogućena anonimnost, no prilikom ispitivanja sustavno je u svakom razredu primijećena reakcija iznenađenja kod učenika vezana uz pitanja o alkoholu, te komentiranje i razgovor s kolegama, unatoč tome što su na to prethodno upozoreni. Budući da u razredu nije bilo moguće osigurati da svatko ispunjava upitnik u potpunoj privatnosti, to je na neki način moglo utjecati i na njihove odgovore.

Možemo zaključiti kako je glavni nalaz ovog istraživanja onaj o ulozi vršnjačkog pritiska u objašnjavanju sklonosti konzumacije alkohola kod srednjoškolaca. Budući da se pokazalo da je ta uloga značajna samo u prvom razredu, očita je potreba rane prevencije zloupotrebe štetnih tvari od samog djetinjstva, prije nego djeca uđu u razdoblje rane adolescencije, kad utjecaj vršnjaka ima najznačajniju ulogu u oblikovanju njihovog ponašanja u usporedbi sa svim ostalim razvojnim razdobljima. S druge strane, budući da je ovim istraživanjem potvrđeno i da se korištenje alkohola povećava s dobi, korisno bi bilo razviti i kontinuiranu prevenciju i edukaciju kroz razdoblje srednje škole. Osim toga, nalazi ovakvih istraživanja mogu samo naglasiti važnost učinkovitije kontrole provođenja zakona koji ograničavaju upotrebu alkohola kod maloljetnih osoba te sankcija za već spomenuto rašireno kršenje istih zakona. Kao što je već spomenuto, vršnjački utjecaj (čak i u obliku vršnjačkog pritiska) prisutan je kod adolescenata i u područjima prosocijalnog i zdravog ponašanja poput volontiranja ili aktivnog bavljenja sportom, tako da osim usmjeravanja na prevenciju i sankcije nepoželjne vrste vršnjačkog pritiska u području rizičnih ponašanja, teorijska saznanja o vršnjačkom utjecaju ukazuju da je važno i poticanje na veće sudjelovanje u raznim izvannastavnim i izvanškolskim aktivnostima i razviti veću ponudu istih kako bi se olakšao aktivan i prosocijalan angažman srednjoškolaca.

ZAKLJUČAK

Na temelju rezultata ovog istraživanja može se zaključiti kako nema povezanosti između razine samopoštovanja i sklonosti konzumaciji alkohola kod srednjoškolaca, a postoji slaba pozitivna povezanost između podložnosti vršnjačkom pritisku i učestalosti te količine konzumiranog alkohola kod učenika i učenica prvog razreda srednje škole, dok ta povezanost nije značajna u četvrtom razredu. Sukladno rezultatima istraživanja o vršnjačkom pritisku, oni učenici koji su spremniji konformirati se normama grupe vršnjaka u većoj mjeri konzumiraju alkohol. Također su ispitane i dobne i spolne razlike u sve tri varijable, te je potvrđeno da djevojke imaju nižu razinu samopoštovanja i da učenici četvrtih razreda učestalije i u većim količinama konzumiraju alkohol od učenika prvih razreda.

Uzevši u obzir rezultate ovog istraživanja, koje je potvrdilo da velik dio srednjoškolaca redovito konzumira alkohol, te da se susreće s alkoholom u vrlo ranoj dobi kad su još veći rizici štetnog utjecaja alkohola na središnji živčani sustav, potrebno je upozoriti na potrebu prevencije zloupotrebe štetnih tvari od što ranije dobi i na što sustavniji način.

LITERATURA

Anić, P. i Brdar, I. (2007). Obrasci suočavanja s neuspjehom u školi, konzumacija lakih droga i aktivnosti u slobodnom vremenu srednjoškolaca. *Psihologijske teme*, 1, 99-120.

Aronson, E., Wilson, T. D. i Akert, R. M. (2005). *Socijalna psihologija*. Zagreb: Mate d.o.o.

Barber, J. G., Bolitho, F. i Bertrand, L. (1998). Age and gender differences in the predictors of adolescent drinking. *Social work research*, 22, 164-172.

Berk, L. (2008). *Psihologija cjeloživotnog razvoja*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Bognar, L. (2005). Pedagoški aspekt problema ovisnosti kod mladih. *Pedagogijska istraživanja*, 2(1), 113 – 124.

Davison, G.C. i Neale, J.M. (1999). *Psihologija abnormalnog doživljavanja i ponašanja*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Družić-Ljubotina, O. (2009). *Atribucija uzroka siromaštva i neke psihosocijalne značajke primatelja stalne socijalne pomoći*. Neobjavljena doktorska disertacija. Zagreb: Studijski centar socijalnog rada Pravnog fakulteta u Zagrebu.

Fulgosi, A. (1981). *Psihologija ličnosti*. Zagreb: Školska knjiga.

Lacković-Grgin, K. (1994). *Samopoimanje mladih*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Lacković-Grgin, K. (2006). *Psihologija adolescencije*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Lebedina-Manzoni, M., Lotar M., i Ricijaš, N. (2008a). Podložnost vršnjačkom pritisku i samopoštovanje kod studenata. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 44, 77-92.

Lebedina-Manzoni, M., Lotar, M., i Ricijaš, N. (2008b). Podložnost vršnjačkom pritisku kod adolescenata – izazovi definiranja i mjerenja *Ljetopis socijalnog rada*, 15(3), 401-419.

Raboteg-Šarić, Z., Sakoman, S. i Brajša-Žganec, A. (2002). Stilovi roditeljskog odgoja, slobodno vrijeme i rizično ponašanje mladih. *Društvena istraživanja*, 2-3(58-59), 239-263.

Sakoman, S., Kuzman, M. i Raboteg-Šarić, Z. (1999). Čimbenici rizika i obilježja navika pijenja alkohola među srednjoškolcima. *Društvena istraživanja*, 2-3(40-41), 373-396.

Sakoman S., Raboteg-Šarić, Z. i Kuzman, M. (2002). Raširenost zlouporabe sredstava ovisnosti među hrvatskim srednjoškolcima. *Društvena istraživanja*, 2-3(58-59), 311-334.

Tadić, M. (2005). *Moderatorski i medijacijski utjecaj samopoštovanja na odnos temeljnih crta ličnosti i neverbalnih socijalnih vještina*. Neobjavljeni diplomski rad. Zagreb: Studij psihologije Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu.

Tafarodi, R.W. i Swan, W.B. (1995). Self-liking and self-competence as dimensions of global self-esteem: Initial validation of a measure. *Journal of personality assessment*, 65 (2), 322-342.

Zrilić, S. (2008). Povezanost konzumacijskih navika srednjoškolaca i školskih izostanaka. *Pedagoška istraživanja*, 5 (2), 167-184.

Vasta, R. Haith, M. M. i Miller, S. A. (2005). *Dječja psihologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap.